

УДК: 332.145

ПІДВИЩЕННЯ СТІЙКОСТІ ТА АДАПТИВНОСТІ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ**Євссєва О.О., д.е.н.***Український державний університет залізничного транспорту*

Уточнено визначення сталого розвитку регіональної соціально-економічної системи. Зроблено акцент на двоїстий характер процесу її формування, що відбувається під впливом, з одного боку, внутрішніх організаційних взаємодій, а з іншого – зовнішніх чинників (державної регіональної політики, глобалізації, євроінтеграції та інновацій як кінцевого результату НТП). Виявлено основні групи факторів, що впливають на характер розвитку регіональної соціально-економічної системи. Обґрунтовано, що адаптаційна гнучкість регіональної організаційної структури, що представляє собою властивість системи, необхідне для сталого розвитку, дозволяє їй адекватно реагувати на зовнішні впливи і внутрішні зміни, зберігаючи при цьому свої функціональні можливості і зміцнюючи потенціал. Виявлено, що крім інтегруючої, регулюючої й інформаційної функцій, регіональне інституційне середовище адаптивного типу виконує системоутворюючу (регіоноутворюючу) функцію. Сформовано і структуроване поле проблем, що ускладнюють на сучасному етапі процеси сталого розвитку регіонів України. Запропоновано заходи з підвищення стійкості розвитку регіональних соціально-економічних систем України.

Ключові слова: регіон, стійкість, адаптивність, ефективність, соціально-економічна система, глобалізація, євроінтеграція.

UDC: 332.145

INCREASING STABILITY AND ADAPTABILITY OF THE REGION**Ievsieieva O.A., Dr.of Econ.Sc.***Ukrainian state university of railway transport*

The definition of sustainable development of regional socio-economic system was clarified. The emphasis was made on the dual nature of its formation process that is influenced, on the one hand, with internal organizational interactions and on the other - external factors (state regional policy, globalization, European integration and innovations as the final result SP). The basic groups of factors that influence on the nature of regional socio-economic system were revealed. It is substantiated that adaptive flexibility of regional organizational structure, which is a feature of the system is necessary for sustainable development, allows it to respond appropriately to external influences and internal changes thus keeping its functionality and strengthening the capacity. It was discovered that in addition to integrating regulatory

© Євссєва О.О., д.е.н., 2015

and informational functions, the adaptive type of regional institutional environment performs system-creating (region-creating) function. The circle of problems that make difficulties at the modern stage of the process of sustainable development of regions of Ukraine has been formed and structured. The measures for improvement of sustainability of regional socio-economic systems of Ukraine have been proposed.

Keywords: region, stability, adaptability, efficiency, socio-economic system, globalization, European integration.

Актуальність проблеми. Розвиток регіонів України ще не носить сталого характеру. Про це свідчить вкрай низька здатність адаптації української економіки до зовнішніх шоків. Для підвищення стійкості регіонального розвитку в сучасних умовах крім інституційних передумов потрібно створити ефективно функціонуючий економічний базис. Складність використання зарубіжних моделей у вітчизняній практиці управління полягає в тому, що пряме копіювання досвіду, що дає позитивні результати в інших країнах, в Україні не приносить аналогічних позитивних зрушень. Пошук нових факторів і формування інституційних умов, що сприяють подоланню негативних явищ і вирішення завдання забезпечення сталого розвитку регіонів України актуально як у теоретичному, так і практичному плані [5, с. 59].

Аналіз останніх наукових досліджень з досліджуваної проблеми та визначення питань, що не вирішені. Великий перелік наукових робіт, присвячених регіональній проблематики, не знижує актуальності теми проведеного нами дослідження. Вивченню та узагальненню проблем розвитку регіонів присвячені фундаментальні дослідження українських вчених. Результати досліджень з даних питань певною мірою розкрито в наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема С.І. Бандура [1], І.В. Бережної [2], М.І. Долішнього [3], Т.А. Заяць [1], Л.В. Левковської [6], С.Л. Пакуліна [7], А.М. Золотарьова [8], В.Г. Воронкової [9], В.П. Третяк [10], Л.Г. Чернюк [11]. У нашому дослідженні ми спиралися на новітні наукові публікації цих вчених. В даний час недостатньо вивчений вплив на регіональні соціально-економічні утворення глобалізації світового простору, євроінтеграційного вектору розвитку України. Також не отримали належної проробки питання про роль регіонального інституційного середовища в забезпеченні процесу сталого розвитку регіонів та закріплення даного стану в якості умови їх саморозвитку. Все це зумовило вибір теми нашого дослідження.

Мета роботи. Мета дослідження полягає в узагальненні теоретичних положень та розвитку концептуальних основ підвищення стійкості та адаптивності розвитку регіонів України як просторових соціально-економічних утворень. Досягнення поставленої мети передбачало вирішення наступних завдань: 1) уточнити поняття стійкості регіонального розвитку і виявити фактори, що сприяють досягненню даного стану на сучасному етапі; 2) виявити специфічні особливості сучасних регіональних утворень в умовах глобалізації та НТП; 3) виявити основні проблеми, що ускладнюють стійкий і адаптивний розвиток регіонів України; 4) сформулювати і структурувати поле проблем, що ускладнюють на сучасному етапі процеси сталого розвитку регіонів України.

Викладення основного матеріалу дослідження. На основі дослідження теорій стійкості динамічних систем та аналізу факторів, що впливають на досягнення даного стану, нами було уточнено визначення сталого розвитку регіональної соціально-економічної системи, представленого як процес її поступального руху, в рамках якого на основі збалансованого розподілу повноважень і ресурсів між національним і регіональним рівнями влади, з одного боку, і організаційно-економічних зв'язків між економічними суб'єктами – з іншого, формується інституційне середовище адаптивного типу, що забезпечує внутрішню гнучкість організаційної структури регіональної системи, що дозволяє їй протягом відносно тривалого проміжку часу зберігати збалансоване співвідношення між економічною і соціальною підсистемами. Відмінною особливістю пропонованого нами визначення є те, що вводиться поняття внутрішньої адаптаційної гнучкості організаційної структури регіону як властивості системи, необхідної для її сталого розвитку, що дає можливість адекватно реагувати на зовнішні впливи і внутрішні зміни і забезпечується наявністю інституційного середовища адаптивного типу.

Регіон являє собою складну динамічну систему, відносно автономне локальне, інституційно і економічно цілісне утворення, в рамках якого забезпечуються процеси розширеного відтворення валового регіонального продукту та робочої сили, що володіє наступними характеристиками:

- наявністю кордонів, що дозволяють йому існувати відносно автономно від інших територіальних утворень;
- наявністю мети – побудови стійко функціонуючої економіки, орієнтованої на ефективне розширене відтворення робочої сили;
- наявністю певної сукупності ресурсів, об'єднаних для здійснення соціально-економічної діяльності та досягнення поставленої мети.
- наявністю внутрішньої адаптаційної гнучкості організаційної структури, що дозволяє йому адекватно реагувати на зовнішні впливи і внутрішні зміни і забезпечується за рахунок інституційного середовища.
- наявністю відносної самостійності, що, однак, не дає йому можливості розвиватися як окремо взятої цілісності, так як структура кожної регіональної соціально-економічної системи визначається структурою і загальною логікою розвитку єдиної соціально-економічної системи в масштабах одного або декількох держав.

Стійкість регіону нами визначається як здатність регіональної соціально-економічної системи підтримувати динамічну рівновагу, забезпечуючи за рахунок інформаційного обміну адаптивне закріплення корисних для виживання в даному середовищі характеристик. Для забезпечення сталого розвитку регіон повинен володіти економічною та інституціональною цілісністю, що досягається за таких умов:

- внутрішніх процесів інтеграції його економічних суб'єктів;
- гармонізації відносин між національними та регіональними органами управління;

Регіональна система буде стійко розвиватися в тому випадку, якщо вона здатна на якийсь період часу ставати нестійкою під впливом збурень, що тягнуть за собою появу у неї нових ознак.

Процес сталого розвитку регіональної освіти визначається:

- типом інституційного середовища (адаптивна / не адаптивна), що склалася в регіоні;
- економічним потенціалом, об'єктивно спрямованим на відтворення економічних благ і послуг;
- соціальною ефективністю, яка характеризується здатністю регіону задовольняти соціальні потреби населення і забезпечувати його розширене відтворення;
- ефективністю системи управління;
- закономірностями світових глобалізаційних процесів;

- ефективністю інноваційних та модернізаційних процесів;
- природно-географічними умовами території.

В ході проведеного дослідження нами виявлено основні групи факторів, що впливають на характер розвитку регіональної соціально-економічної системи (табл. 1).

Архіважливою є адаптаційна гнучкість регіональної організаційної структури, що являє собою властивість системи, необхідну для сталого розвитку, що дозволяє їй адекватно реагувати на зовнішні впливи і внутрішні зміни, зберігаючи при цьому свої функціональні можливості і зміцнюючи потенціал [4, с. 161].

Таблиця 1 – Основні групи факторів, що впливають на сталий розвиток регіону України

Групи факторів				
Інституційні	Інноваційні	Глобалізаційні	Економічні	Соціальні
Ефективність і узгодженість діяльності територіальних органів влади	Науково-технічний потенціал	Сприятлива зовнішньополітична та внутрішньодержавна обстановка	Підприємницька активність	Чисельність населення
Повнота нормативно-правової бази територіальних органів влади	Ефективність НДР та впровадження інноваційних розробок	Ефективне державне регулювання діяльності транснаціональних корпорацій та банків на території регіону	Інвестиційний потенціал	Кваліфікація і вмотивованість робочої сили
Ефективність системи управління	Кількість створених і запозичених інновацій	Використання переваг членства України в СОТ	Ресурсний потенціал	Рівень і якість життя населення
Рівень розвитку комунікаційних каналів	Цільова спрямованість інновацій	Використання переваг підтримки України міжнародними організаціями	Розвиненість інфраструктури	Стан здоров'я населення
Розвиток державно-приватного партнерства	Чітке визначення пріоритетів інновацій	Державне регулювання діяльності іноземних торгових мереж	Технологія та організація виробництва	Розвиненість соціального комплексу регіону
Ефективна взаємодія бізнесу і влади	Оптимальний розподіл обмежених ресурсів території на інноваційні розробки	Євроінтеграційний вектор розвитку України	Енергоефективність виробництва	Рівень соціальної підтримки населення
	Залучення інноваційного потенціалу малого бізнесу	Поліпшення співпраці з країнами САЕС	Бюджетна підтримка	Адаптивність соціального комплексу регіону

Регіональне інституційне середовище адаптивного типу являє собою певним чином упорядковану сукупність інститутів, організацій та їх взаємозв'язків, що утворюють інституційний простір регіону,

сформована під впливом як внутрішньої інтеграції економічних суб'єктів, так і зовнішніх факторів (національної регіональної політики, євроінтеграції, глобалізації та НТП), де на основі системи стимулів і механізмів примусу забезпечується подолання функціональної та інформаційної роз'єднаності елементів регіональної системи, а також цільова орієнтація руху регіональної соціально-економічної системи в напрямку сталого розвитку шляхом:

- забезпечення підвищення керованості регіону за рахунок зниження протиріч між національними та субнаціональними органами управління, а також між економічною і соціальною підсистемами регіону;

- формування спонукальних мотивів до інтеграції організацій, що входять до складу економічної та соціальної підсистем регіону (особливо відзначимо, що в якості критерію ефективності для економічної підсистеми виступає наявність на території регіону різних форм інтеграційних об'єднань, для соціальної підсистеми – підвищення якості надаваних послуг соціальним комплексом);

- стимулювання інноваційної діяльності економічних суб'єктів і вдосконалення організації регіональних інноваційних систем.

На основі аналізу основних типів взаємозв'язків елементів регіонального соціально-економічної освіти нами були отримані такі наукові результати:

- виявлено, що крім інтегруючої, регулюючої й інформаційної функцій, регіональне інституційне середовище адаптивного типу виконує системоутворюючу (регіоноутворюючу) функцію;

- обґрунтовано, що для підвищення ефективності інформаційної функції діючого регіонального інституційного середовища регіонів України в її структуру слід ввести такий елемент, як комунікаційні канали, які визначені нами як реальні або віртуальні лінії зв'язку, по яких відбувається рух інформаційних потоків між елементами регіональної системи. Вони представлені у вигляді транспортної інфраструктури та систем повідомлення (зв'язок, електронні системи передачі даних);

- були виділені елементи зовнішнього і внутрішнього інституційного середовища регіону. До складу внутрішнього середовища входять: 1) органи громадського примусу і контролю,

представлені судовою системою, силовими структурами та громадськими організаціями; 2) організації (субнаціональні органи влади, організації економічної та соціальної підсистем регіону), які, здійснюючи в рамках інституційного середовища різні види діяльності, в свою чергу, впливають на її інститути; 3) формальні інститути (правові норми), між якими існує суворі ієрархія, що забезпечує несуперечливість і єдність законодавчої бази України; 4) неформальні інститути, що склалися в результаті тривалого процесу суспільної еволюції та існуючі у формі морально-етичних, релігійних та ідеологічних переконань громадян країни. Владні органи національного рівня і сформовані ними формальні інститути регіональної політики визначені нами як елемент зовнішнього інституційного середовища регіону, яка задає рамки функціонування всіх елементів регіональної соціально-економічної системи. Також в якості зовнішніх факторів, що впливають на стан інституційного середовища регіону, виділені глобалізація, євроінтеграція і НПП;

– встановлено, що внутрішнє інституційне середовище забезпечує сталий розвиток регіону, оскільки, з одного боку, зміна її формальних і неформальних інститутів відбувається з певним часовим лагом, однак, з іншого, – її структура знаходиться в постійному русі огляду на те, що будь-які зміни в суспільного життя тягнуть за собою необхідність створення нових і ліквідації старих інститутів. На цій підставі інституційне середовище адаптивного типу являють собою найважливіший механізм, що забезпечує стійкість розвитку регіональної соціально-економічної системи. Нами зроблено акцент на двоїстий характер процесу її формування, що відбувається під впливом, з одного боку, внутрішніх організаційних взаємодій, а з іншого – зовнішніх чинників (державної регіональної політики, глобалізації, євроінтеграції та інновацій як кінцевого результату НТП).

В ході проведеного дослідження нами було сформоване і структуроване поле проблем, що ускладнюють на сучасному етапі процеси сталого розвитку регіонів України. Основні проблеми – деформації в інституційному середовищі та економічній підсистемі. Вузловими проблемами нами визнані слабке сприйняття інновацій та низький рівень капіталізації людського фактору, а в числі результуючих проблем позначені розбалансованість і нестійкість розвитку сучасних

регіональних систем, а також істотне уповільнення темпів руху українського суспільства до інноваційної економіки.

В інституційному середовищі нами виявлені наступні проблемні зони:

- нестабільність економічної і політичної обстановки в країні;
- розбіжності в стратегічних орієнтирах розвитку регіональних систем. Даний висновок зроблено в ході порівняльного аналізу останніх документів, які декларують стратегічні перспективи трансформацій українського суспільства;
- наявність прогалин у системі правового та фінансового забезпечення регіональної політики, насамперед, у питаннях розмежування предметів ведення України та її регіонів;
- відсутність ефективних механізмів контролю та відповідальності за порушення чинних правових норм, наслідком чого є високий рівень корупції та слабкий захист прав власності;
- слабкий рівень розвитку комунікаційних каналів, що ускладнює рух ресурсних потоків і відтворювальних процесів між елементами регіональної системи;
- відсутність системного характеру взаємодії між суб'єктами інноваційної діяльності. Нами встановлено, що інноваційна структура регіонів України представлена значною кількістю суб'єктів інноваційної діяльності, проте їх робота утруднена відсутністю чітких орієнтирів діяльності.

Висновки. У сфері економіки регіонів України основними проблемами є: неоптимальне витрачання обмежених ресурсів України на пріоритетні напрямки посилення економічного потенціалу держави; низький рівень технологічного розвитку і застаріла матеріально-технічна база; слабка сприйнятливість вітчизняних підприємств до інновацій;

На національному рівні неефективне інституційне середовище придушує інтерес господарюючих суб'єктів до інновацій, що погіршується нерівномірним розподілом інноваційного потенціалу серед суб'єктів; висока диференціація в рівнях інноваційного потенціалу регіонів. На регіональному рівні мають місце відсутність системного характеру взаємодії між елементами інноваційної інфраструктури, невірна цільова орієнтація суб'єктів інноваційної діяльності, низький

технологічний рівень виробництва, дефіцит кваліфікованих кадрів, незадовільний стан виробничої та соціальної інфраструктури в регіонах. На рівні підприємств ускладнюють інноваційну діяльність брак власних коштів, висока вартість нововведень, високий економічний ризик, руйнування системи науково-технічного вдосконалення виробництва.

Для підвищення стійкості розвитку регіональних соціально-економічних систем України необхідні: стабільний розвиток регіональних економік на основі модернізації виробництва та формування регіональних інноваційних систем; трансформація регіонального інституційного середовища в напрямку зниження трансакційних витрат між структурними елементами регіонів України та формування спонукальних мотивів до їх внутрішнього об'єднання; вдосконалення роботи організацій соціального комплексу в напрямку підвищення якості наданих соціальних послуг, а також формування умов для стимулювання бізнесу до інвестування в соціальну сферу; формування регіональних і міжрегіональних кластерів та інших форм інтеграційних об'єднань; посилення роботи з удосконалення діючих стандартів виробництва та надання послуг; розвиток комунікаційних каналів на рівні регіонів України за такими напрямками як: створення єдиного інформаційно-управлінського ресурсу на основі інформаційних баз даних обласних адміністрацій; активізація заходів щодо введення в експлуатацію програмних продуктів з надання державних послуг в електронному вигляді; здійснення ремонту діючих і прокладання нових автомобільних доріг; а також поліпшення взаємодії економічної та соціальної підсистем регіональних утворень за рахунок: розвитку регіональних економічних підсистем на основі стимулювання різних форм інтеграції та інноваційної діяльності економічних суб'єктів, а також активізації процесів модернізації підприємств реального сектору; поліпшення використання потенціалу транскордонних регіонів України; вдосконалення стимулювання бізнесу до інвестування в соціальні проекти у вигляді пільг та інших видів державної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бандур С.І. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика / С.І. Бандур, Т.А. Заяць, І.В. Терон. – К. : РВПС України НАН України, ТОВ «ПРИНТ ЕКСПРЕС», 2002. – 250 с.

2. Бережна І.В. Національні пріоритети та регіональні детермінанти соціально-економічного зростання регіону (на матеріалах АР Крим) / І.В. Бережна. – Львів : Інститут регіональних досліджень, 2004. – 650 с.
3. Долішній М.І. Регіональна політика та механізми її реалізації / М.І. Долішній, С.М. Злупко, С.Й. Вовканич. – К. : Наукова думка, 2003. – 503 с.
4. Євсєєва О.О. Ефективність діяльності органів місцевого самоврядування в реалізації соціальної політики / О.О. Євсєєва // Проблеми Економіки. – 2013. – № 1. – С. 159–164.
5. Євсєєва О.О. Стан соціальної стійкості регіональної економічної системи як обґрунтування переходу економіки регіону на інноваційний шлях розвитку / О.О. Євсєєва // Матеріали за 10-а міжнародна научна практична конференція, [«Бъдешите изследвания», – 2014] (17-25 февруари, 2014). Том 9. Икономики. – София : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2014. – С. 58–61.
6. Левковська Л.В. Корпоративне управління сталим регіональним розвитком: [монографія] / Л.В. Левковська. – К. : ДЕДУТ, 2011. – 300 с.
7. Пакулін С.Л. Ресурсне забезпечення і стійкість регіональної економіки / С.Л. Пакулін, О.О. Топчій // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка. Випуск 8 (1). – № 10/1. Том 22. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2014. – С. 40–45.
8. Регіональна економіка: навчальній посібник / [Золотарьов А.М. та ін.]; за заг. ред. проф. А.М. Золотарьова. – Х. : Інжек, 2009. – 368 с.
9. Регіонально-адміністративний менеджмент: навч. посібник / За ред. проф. В.Г. Воронкової. – К. : Професіонал, Центр навч. л-ри, 2010. – 352 с.
10. Третьяк В.П. Ефективність регіональних програм розвитку соціальної сфери / В.П. Третьяк // Актуальні Проблеми Економіки : Науковий економічний журнал. – 2010. – № 6(108). – С. 174–181.
11. Чернюк Л.Г. Соціально-економічні проблеми регіонів: методологія і практика / Л.Г. Чернюк, Б.М. Данилишин, М.І. Фащевський / РВПС України НАН України. – Черкаси, 2006. – 315 с.